

osnovne šole je treba poučevati v tistem deželnem jeziku, v katerem hoče biti otrok sam poučevan oziroma v tistem, ki ga izberejo starši ali varuh (izpovedno načelo!). Te besede, izgovorjene v zvezi z napadom na načelo, da morajo biti ljudskošolski otroci poučevani v materinem jeziku, so jasen dokaz, na kaj so koroški nemški nacionalisti računali. Zavedali so se, kako morejo uporabljati svojo deželnozborsko večino in veliko družbeno gospodarsko, materialno kulturno premoč v germanizatorične namene proti Slovencem. Samo koroški Nemeec (v tem primeru Lobmeyr) more k Tschabuschnigovemu govoru pripomniti: »To bi moglo stati v modernem priročniku manjšinskega prava. In vendar so bile te besede izrečene že leta 1866.«³ To se pravi postavlja resnico na glavo in bi po tej logiki bil eno leto pozneje uzakonjeni čl. 19 državnega temeljnega zakona z dne 21. decembra 1867 — ta ponos avstrijskih zgodovinarjev, kadar dokazujejo nacionalno pravičnost stare Avstrije — reakcionaren, nepravičen pravni predpis.

S tega načelnega stališča so na Koroškem izdajali in izvajali narodnostne pravne predpise skozi vso dobo avstro-ogrske monarhije. Odtod, v veliki meri, taki rezultati, kakor jih, kakor smo videli, priznava celo Hugelmann. V avstrijski republiki se je to nadaljevalo in se še danes nadaljuje. Za resnično nacionalno zaščito, za napredno narodnostno pravo in prakso ni slej ko prej nobenega smisla.

(Se nadaljuje)

Lojze Ude

ZAPISKI

K PREŠERNOVEMU PORTRETU

Prešernov portret, ki ga objavlja ta številka Naše sodobnosti, je delo slikarja Matije Koželja (1842—1917). Format risbe s svinčnikom je 34,5 × 47 cm. Prešerna nam kaže podoba v njegovih zadnjih letih v Kranju. Njegova zunanjost je rahlo zanemarjena, lasje razmršeni, obraz nekoliko zabuhel, pogled je pogled človeka, ki je s svojim življenjem obračunal. Očitno sedi pri mizi in opira brado na desno roko. Pod sliko je z velikimi črkami napisano dr. France Prešeren, zabeležen je datum nastanka slike, spodaj stoji podpis slikarja. Prešernov obraz je podan v velikosti, ki je nekoliko manjša od naravne.

Slika je bila doslej naši javnosti tako rekoč nepoznana. Tako rekoč pravim zaradi tega, ker je bila po pripovedovanju doktorja Venča Koželja okrog leta 1910 razstavljena nekje v Ljubljani. V revialnih poročilih iz let 1906—1912, ki govore o tedanjih razstavah, nisem zasledil o nji nikakršnega poročila. Vendar trdi isti vir, da je pokojni profesor Kidrič vedel zanjo in da jo je nekajkrat osebno iskal pri Koželjevih v Kamniku. Podoba je bila založena med papirji Matije Koželja, očeta obeh slikarjev Antona in Maksa Koželja. Bil je

³ Oskar Lobmeyr Hohenleiten, Das Nationalitätenrecht des alten Oesterreich, Wien-Leipzig 1934, str. 505.

cerkveni slikar in pri hiši se je ohranilo veliko njegovih risanih osnutkov in skic. Med tem gradivom je dr. Venče Koželj, kakor pripoveduje, lansko leto našel mapo, v kateri so bile zbrane risbe, ki naj bi njegovemu staremu očetu pomogle do sprejema na dunajsko slikarsko akademijo. Med temi risbami je našel tudi Prešernov portret. Eno je vsekakor gotovo, da Prešernova podoba, tudi če je bila nekoč v Ljubljani razstavljena, ni vzbudila splošne pozornosti, kakršno zasluži. Ko je sliko odkril, jo je dr. Koželj prinesel meni in mi jo poklonil, za kar se mu ob tej priliki ponovno pristrčno zahvaljujem s pripombo, da se smatram samo za skrbnika tega dragocenega dokumenta.

Kakšna je verodostojnost tega portreta?

Matija Koželj je risbo izdelal leta 1862, in to, kakor pravi izročilo v njihovi rodbini, po spominu. Prešerna je baje nekajkrat videl v Kranju, kamor je hodil s svojim očetom, ki je kupčeval s platnom. V svoji avtobiografiji, ki jo je leta 1918 objavil Viktor Steska v »Carnioli«, pravi slikar, da je njegov oče veliko popotoval v kupčijskih zadevah in da je na primer gotovo stokrat bil v Trstu. Tembolj pogosto je verjetno obiskoval Kranj, ki od Vodice, rojstne fare Matije Koželja, ni daleč in kjer je gotovo imel veliko kupčijskih opravkov. Verjetno zlasti semanjске dni. Ob teh prilikah je baje jemal sina Matijo s seboj. Zelo naravno je misliti, da je deček, ki je imel ob Prešernovi smrti sedem let, Prešerna videl bodisi na cesti, bodisi v njegovi pisarni, bodisi v gostilni. Najverjetnejša se mi zdi zadnja možnost, za kar govorita tudi situacija in značaj podobe. Verjetno je, da mu je oče pokazal Prešerna sam in ga opozoril nanj, kajti bil je razgledan človek, ki je imel po pričevanju svojega sina smisel za marsikaj mimo svojega življenjskega poklica.

Če vzamemo v poštev datum nastanka te podobe, se pravi leto 1862, se nam pokaže dvoje domnev. Tega leta je Matija Koželj dovršil risarsko šolo pri profesorju Oblaku v Ljubljani in je podobo izgotovil že z znanjem, ki si ga je pridobil pri svojem učitelju. Zanimivo je, da je portret nastal šele takrat. Hkrati je treba vzeti v obzir dejstvo, da se v letu, za katero gre, v slovenskem javnem življenju pa tudi v literaturi ni zgodilo nič, kar bi moglo dati neposredno pobudo za ta portret. Iz teh dveh dejstev bi bilo mogoče sklepati, da se je Prešernov lik otroku, ki je bil kot rojen slikar vizualno izredno nadarjen, globoko vtisnil v spomin, ker ga je moral na svoj način prevzeti in pretresti, da ga je potem kot enaindvajsetleten mladenič spraval v neko definitivno obliko. Koželjev portret je edina Prešernova podoba, v kateri je podana tragika Prešernovega življenja. Podana pa je tako preprosto, nevsiljivo in prepričevalno, da se mi zdi pri tako mladem človeku nemogoče, da bi jo bil občutil in razumel zavedno, marveč da jo je mogel ohraniti v spominu predvsem vizualno, občutiti pa instinktivno, slutenjsko, brez posebnega razmišljanja in brez kombiniranja, zlasti pa gotovo ne na osnovi razglabljanja nad Prešernovimi pesmimi. Tak prirodno intuitiven občutek vzbuja v meni ta portret, ki se mi ravno zaradi svoje vizualne osnove zdi v resnici bližja.

V tem mnenju me potrjujejo nekatere fiziognomske podrobnosti, kakor karakteristična ozka usta, oval obraza in tako dalje, ki jih poznamo iz različnih opisov, ki pa jih Matija Koželj ni mogel poznati. In še to: Prešernovi sorodniki so trdili, da je izmed njih velikemu pesniku najbolj podoben dr. Ivan Svetina, bivši katehet na prvi državni gimnaziji v Ljubljani, ki je bil nekaj let katehet

tudi meni in ki sem ga poznal in srečaval več kot eno desetletje. Podobnost med njim in Koželjevim portretom je očitna.

Vse to govori v prilog verodostojnosti Koželjeve podobe, ki je vrhu tega poleg znane Goldensteinove edina, ki je bila slikana po spominu, dasi je bila izgotovljena skoraj deset let kasneje nego ona. Toda Goldensteinov portret je delo zrelega, ustaljenega bidermajerskega slikarja, ki je skušal Prešerna nekoliko konvencionalno idealizirati po tedanjem meščanskem okusu. Koželjev portret pa je delan z naivnostjo otroka in prirodnega kmečkega sinu, ki ga je očitno pesnikov pojav nekoč iz neznanih nam razlogov globoko presunil. Zato je njegov portret izmed vseh znanih tudi edini, ki ima izrazit značaj, ki je resničen izraz tragedije Prešernovega življenja in ki bi lahko bil edini znani nam, prepričevalni spomin na genija našega naroda.

Vsekakor sem čutil dolžnost sliko posredovati naši javnosti. Zavedam se vse problematike, ki je z njo v zvezi in ki jo izročam ter predlagam našim literarnim, umetniškim in kulturnim zgodovinarjem v podrobnejšo raziskavo.

Josip Vidmar

NEZNAN FRANCOSKI SLAVOSPEV KRANJSKI

(Nadaljevanje in konec)

Značilno za pisateljico, še bolj pa za čas, v katerem je živela, in za družbo, v kateri se je kretala, je dejstvo, da v vsej knjigi nikjer ne omenja domačega prebivalstva, če izvzamemo učiteljevega sina in gostilničarjevo hčerko v Veprincu, ki nastopata kot povsem sekundarni osebi v zadnjem poglavju. Zaman boš tudi iskal v njeni knjigi kako besedo o narodu, ki živi na ozemlju, katero je tako lepo opisala. Za njo obstojata razen junaka in junakinje povesti, ki sta oba francoska plemiča, le še Béina mati, ki je seveda tudi plemkinja, in Alfredov sošolec Raimund Schwarz, ki, kakor sem že omenil, ne nosi po krivici svojega imena, saj je v romanu resnično predstavljen kot »črna duša«.

Te pomanjkljivosti se je zavedel tudi pisateljčin sin, prof. Aldo Dami; verjetno je hotel popraviti, kar je njegova mati zamudila dobrih štirideset let prej. Tudi v njegovi knjigi »Tunnels ou voyages béotiques dans l'après = = Guerre« (zal. La Renaissance du livre, Paris 1950), je namreč poglavje, ki ima naslov »Carniole«, kakor v romanu njegove matere. Da pokažem bralcem, kako je rešil svojo nalogo, bom tu navedel v slovenskem prevodu prvi in pa zadnji odstavek iz tega poglavja.

»Danes obstaja Slovenija. To je majhen narod na trikotniškem ozemlju, ki je kakor klin zarit v globoke doline in stisnjen med Nemce in Italijane, in kjer še vedno vsi znajo nemški... celo onstran italijanske meje. Slovenski narod je bil kruto amputiran v korist Avstrije in še posebno Italije, saj je izgubil skoro tretjino svojih pripadnikov. Celovski plebiscit mu je vzel onstran Karavank del Koroške, na katerega je aspiriral; na zahodu pa mu je rapalski dogovor vzel Kraško planoto (danes imenovano Carso), gornjo dolino Soče, okolico Trsta in srednjo Istro — ki so očitno slovensko ozemlje. Na drugi strani pa je slovenski narod dobil ogrske »Vende«, ki so njegovi bližnji sorodniki,